

Балобанова Олександра Олегівна

Освітній рівень – магістр

*Спеціальність – 014.03 Середня освіта
(Історія), 1 курс навчання*

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди*

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

*Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Мартинова Ірина Станіславівна

ВНЕСОК ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ У ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН 2010–2014 РОКІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЧИН ЇХ ЗАГОСТРЕННЯ

У статті здійснено історіографічний аналіз робіт вітчизняних науковців, що присвячені вивченню відносин України та Російської Федерації 1991–2014 рр. Досліджено наукові публікації, що найбільш яскраво демонструють різні підходи науковців до потрактування їх розвитку та причин загострення.

Ключові слова: *історіографія питання, зовнішня політика, Європейський Союз, науковий аналіз, науковці, українсько-російські відносини.*

Постановка проблеми. Здобувши незалежність у 1991 році Україна стала на шлях розбудови власного зовнішньополітичного курсу. Визначальними його принципами було бажання долучитись до системи

міжнародних відносин на основі взаємної поваги, суверенітету та демократичних засад співробітництва. Вагомою складовою при визначенні зовнішньополітичного курсу нашої держави був східний вектор. Відносини з Російською Федерацією розвивались досить складно поступово рухаючись від стратегічного партнерства до відкритого протистояння. Переломною точкою став 2014 рік, що позначився розпачатою східним сусідом гібридною війною проти України, яка 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабну війну. У науковій літературі накопичено великий арсенал знань щодо протікання двосторонніх відносин, й вони потребують історіографічного аналізу. Здійснення такого узагальнення допоможе зорієнтуватися у вже існуючих поглядах на відносини України та Російської Федерації й вивести подальші дослідження на новий, якісно вищий, рівень та розібратись у причинах загострення відносин.

Аналіз досліджень. Події, що пов'язані із становленням зовнішньополітичного курсу України, її кризою у 2014 році та передумовами російської агресії досить активно вивчаються українськими науковцями. У більшості з них вміщено прізвища тих дослідників, які теж працюють у цьому проблемному полі. Однак робіт, в яких би було детально проаналізовано внесок вітчизняних науковців у висвітлення відносин України та Російської Федерації до цього часу, нажаль, досить мало. Приємним виключенням стали роботи О. Кондратенко [6] та С. Новінчука [10], присвячені історіографії окремих аспектів відносин України й Росії. Незважаючи на пожвавлення інтересу вітчизняних науковців до проблем російсько-українських відносин, комплексне дослідження їх наукового доробку ще чекає на реалізацію.

Мета статті – провести історіографічний аналіз робіт вітчизняних науковців, що присвячені аналізу відносин України та Російської Федерації 1991–2014 рр. Не претендуючи на всеосяжність, до розгляду взяти лише ті, що найбільш яскраво демонструють різні підходи науковців до потрактування їх розвитку та причин загострення.

Виклад основного матеріалу. Вчені, які займались дослідженням зовнішньої політики України, не могли залишити поза увагою східний вектор. Особливої значущості вони надавали взаєминам з Російською Федерацією. Досить добре це простежується в роботі О. Івченка, яка побачила світ у 1997 році [5]. Науковець піддає детальному аналізу історію зовнішньої політики України часів її входження до складу СРСР й визначає основні напрямки її становлення за часів проголошення незалежності нашої держави. Окремо автор розглянув і проблеми та перспективи відносин з Російською Федерацією. Зокрема, ним розглянуто питання співпраці в рамках СНД та набуття Україною без'ядерного статусу. З огляду на те, що робота була написана в період, коли в державі домінувало уявлення про можливість втілення в життя багатовекторного зовнішньополітичного курсу, автор схвально ставиться до всіх кроків українських лідерів у відносинах з східним сусідом, не усвідомлюючи, що така позиція веде до залежності України від нього й стоїть на заваді втілення самостійного зовнішньополітичного курсу, який дав би їй можливість зайняти достойне місце на міжнародній арені. Йому заперечують М. Алексієвиць й Я. Секо, на думку яких стратегія позаблоковості та нейтралітету не змогла забезпечити Україну від імперських посягань з боку Російської імперії, на що помилково розраховували українські розробники зовнішньополітичного курсу [1].

Зовнішня політика України доби незалежності розглядається й у роботах А. Мартинова та С. Віднянського [2; 3]. Вагомою подією у визначенні зовнішньополітичного курсу нашої держави науковці з Інституту історії України НАН України називають постанову Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року, якою було визначено основні напрями забезпечення національних інтересів нашої держави на міжнародній арені. Аналізуючи подальші події, вони змушені були констатувати непослідовність політичних кроків, що знайшло відображення у невідповідності прийнятих пізніше правових актів, визначеним, у зазначеному вище документі, цілям. Зокрема, це підписання договору з Російською

Федерацією про оренду російським Чорноморським флотом військових баз в м. Севастополі, що легітимізувало перебування на території нашої держави збройних сил іншої. Про поглиблення кризи у стосунках між Києвом та Москвою промовисто говорить, на думку вчених, і конфлікт з приводу акваторії Азовського моря та Керченської протоки. Газові «війни» між Російською Федерацією та Україною науковці пояснювали бажанням першої стати на заваді євроатлантичній інтеграції нашої країни, та не допустити ситуацію, «коли стратегічний газопровід в Європу, що проходить українською територією, опиниться під контролем НАТО» [2, с. 42; 3, с. 66.]. Причину всіх проблем вчені вбачають в коливанні України у зовнішньополітичних орієнтирах між Сходом та Заходом [3, с. 74].

З огляду на міжнародне право прослідковує стосунки між Україною та Російською Федерацією О. Задорожній [4]. Вчений, спираючись на детальний аналіз політичних кроків російської сторони, переконливо доводить що переломним у відносинах треба вважати 2004 рік, коли в Україні до влади прийшла «помаранчева» команда. Саме тоді чітко, на думку науковця, стає прослідковуватись невідповідність декларованих Москвою дружніх стосунків, та практичними кроками, а саме, розпочатою нею гібридною війною [4, с. 151]. На підтвердження своїх слів він наводить два газових конфлікти 2006 р. та 2009 р. викликані погрозами припинити постачання газу в Україну. За цим економічним шантажем стояли суто політичні наміри – покарати нашу країну за проєвропейський курс та зволікання з прийняттям рішення щодо створення спільного газо-транспортного консорціуму.

Одними з перших проблематику українсько-російських відносин, як самостійний напрямок наукового дослідження обрали К. Чумак [14] та О. Маначинський [8]. В об'єктив їх уваги потрапив процес закладання основ двосторонніх стосунків у перші роки після розпаду Радянського Союзу. Науковці констатували факт, що цей процес проходив зі значними складнощами через те, що дипломатам належало вирішити велику кількість політичних проблем, коріння яких тягнеться ще з часів існування Союзу. Саме

на аналізі цих питань й зосереджувались автори, не намагаючись досягнути загальні тенденції та оцінити перспективи східного вектору зовнішньої політики України. Особливості зовнішньої політики України початку 2000-х років в контексті російсько-українського стратегічного партнерства аналізуються в роботі Г. Перепелиці [11]. Автор простежує основні тенденції та фактори у його поглибленні, а також впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на визначення місця й ролі України і Росії в новітній системі міжнародних відносин. Як і вищенаведені автори, він вбачає можливим партнерство та нормальний розвиток двосторонніх відносин за умови подолання протиріч, що накопичились у цих відносинах.

Російсько-український газовий конфлікт аналізує Я. Черногор [13]. Доводячи, що причина виникнення протистояння у газовому питанні криється у нездатності керівництва обох держав налагодити нормальні двосторонні стосунки, науковець, на відміну від інших дослідників, газові «війни» пояснював виключно економічними причинами: бажанням мати гарантії безперешкодного постачання газу до Європи; необхідністю перегляду цін у зв'язку з падінням вартості нафти на світовому ринку [13, с. 219].

З позицій стратегічних планів Російської федерації роблять спробу проаналізувати взаємини між двома державами Ю. Фельштинський та М. Мтанчев [12]. Вчені доводять, що Росія перейшла до наступальної політики щодо України. Проявилось це у анексії Криму та військовій ескалації в Донбасі. Здійснено це, на думку науковців, було для того щоб стати на заваді курсу України на євроінтеграцію. Вони прогнозують, що Москва зробить все щоб заморозити цей збройний конфлікт заради послаблення геополітичного становища України на міжнародній арені, що дасть їй поширити свій вплив на нашу країну. Тож, як вихід з цієї ситуації, вчені пропонують пошук шляхів для врегулювання конфлікту із залученням до цього процесу лідерів провідних країн світу. Наступні кроки, вважають автори, повинні бути пов'язані з відновленням територіальної цілісності країни та активізацією євроатлантичного вектору зовнішньої політики.

Варте уваги й дослідження А. Кудряченка, який визначає вплив на становище України її розташування у контактній зоні між Сходом і Заходом, що визначає перетин тут стратегічних інтересів євразійської та євроатлантичної цивілізацій, які прагнуть їх відстоювати, в тому числі, й за рахунок українських інтересів [7]. Значний геополітичний вплив на становище України на міжнародній арені справляє Москва, яка здійснює цілий ряд кроків, щоб не випустити Україні з поля свого впливу й забезпечити реалізацію своїх стратегічних планів відновлення «великої» Росії, що підпорядковує собі решту держав на Євразійському континенті. На противагу цьому США та ЄС підтримують Україну й розглядають її як країну за допомогою якої вони зможуть протистояти розширенню впливу Росії в Євразії. Співзвучні думки висловлює й С. Мокляк, зазначаючи, що негативну роль в послабленні міжнародного авторитету нашої країни відіграла втрата статусу ядерної держави та контролю над Чорноморським флотом, який, дислокуючись на території України, майже повністю перейшов Російській Федерації [9].

Висновки. Історіографічний аналіз показав, що науковцями тема україно-російських відносин 1991-2014 рр. розглядалася як у загальному контексті дослідження зовнішньополітичного курсу України, так і як самостійна тема. Більшість науковців констатують, що обраний курс багатовекторної політики та позаблокового статусу України на міжнародній арені був помилковим й привів до кризи міжнародної політики нашої держави. Зниження її геополітичного статусу на міжнародній арені, на думку більшості дослідників, було зумовлено відмовою від статусу ядерної держави. Серед дразливих питань у двосторонніх стосунках більшість науковців називають базування Чорноморського флоту у місті Севастополі та «газове питання». Науковці вважають, що розташування України між Європою та Росією значним чином визначило намагання кожної з сторін перетворити її на інструмент тиску на протилежну сторону. Саме цим, як вважають більшість вчених, зумовлено загострення стосунків між державами після того, як Україна обрала за свою стратегічну мету євроатлантичну орієнтацію.

Джерела і література:

1. Алексієвець М., Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 34–49.
2. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.). *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 32–51.
3. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 55–76.
4. Задорожній О. В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014. Київ: К. І. С., 2014. 960 с.
5. Івченко О. Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан: монографія. Київ: «РІЦ УАННП», 1997. 688 с.
6. Кондратенко О. Ю. Геополітичний статус України: історіографія та методологічний дискурс. *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 3(12). С. 41–63.
7. Кудряченко А. Євроатлантичний поступ України та її відносини з Росією. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2009. Вип. 10. С. 772–786.
8. Маначинський О. Я. Сучасні воєнно-політичні відносини України із суміжно-прилеглими державами. К.: НІСД, 1996. 102 с.
9. Мокляк С. П. Україна в сучасному геополітичному просторі та проблеми забезпечення її воєнної безпеки. *Науковий вісник Дипломатичної Академії України*. 2009. Вип. 15. С. 201–205.
10. Новінчук С. Деякі особливості сучасної української історіографії відносин України та Росії в пострадянський період (1991–2011 рр.).

- Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. зб. наук. пр. Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2012. Вип. 10. С. 424–431.*
11. Перепелиця Г. М. Українсько-російські відносини: в пошуку стратегії України у відносинах з Російською Федерацією. *Зовнішня політика України – 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети: щорічник / під ред. проф. Г. М. Перепелиці.* Київ, 2007. С. 129–154.
12. Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: Битва за Україну. Київ: Наш формат, 2015. 465 с.
13. Черногор Я. Російсько-український газовий конфлікт у січні 2009 року в контексті енергетичної безпеки сучасної Європи. *Дослідження світової політики: зб. наук. праць.* Київ: б. в., 2009. Вип. 49. С. 217–225.
14. Чумак В. М. Україна та Росія: між стратегічним партнерством та конфліктністю. К.: НІСД, 1997. 75 с.

Balobanova Oleksandra Olehivna

The contribution of domestic scientists to the study of Ukrainian-Russian interstate relations in 2010-2014 and the determination of the reasons for their exacerbation

The article carries out a historiographical analysis of the works of domestic scientists devoted to the study of relations between Ukraine and the Russian Federation in 1991–2014. Scientific publications that most vividly demonstrate the different approaches of scientists to the interpretation of their development and the causes of exacerbation are studied.

Keywords: historiography of the issue, foreign policy, European Union, scientific analysis, scientists, Ukrainian-Russian relations.